

УДК 94(477)

Андрій Кліш

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ КАТОЛИЦЬКОГО РУСЬКО-НАРОДНОГО СОЮЗУ

У статті проаналізовано економічні діяльності Католицького русько-народного союзу у Східній Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст., досліджено його діяльність у вирішенні проблем соціально-економічного характеру.

Ключові слова: Східна Галичина, Католицький русько-народний союз, суспільно-християнський рух, соціально-економічний розвиток, хліборобські спілки.

Функціонування Католицького русько-народного союзу (далі – КРНС) у Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст. – важлива складова всеукраїнського суспільно-політичного, національно-культурного, господарсько-економічного поступу, що ґрунтувався на загальнолюдських морально-етичних засадах, всебічному розширенні наукового світогляду, духовному збагаченні й культурному вихованні нації, піднесенні рівня освіти й науки, втіленні у життя національних прагнень багатьох поколінь українців.

Актуальність дослідження ґрунтується також на необхідності вивчення та узагальнення досвіду функціонування КРНС у Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст., активна організаційна праця якого виступала важливим чинником і критерієм духовного й культурного збагачення українства.

Об'єкт статті – господарсько-економічні процеси у Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст.

Предмет дослідження – діяльність КРНС як важливий чинник консолідації українства, формування національної свідомості й соціально-економічного розвитку в досліджуваний період.

Мета статті полягає у тому, щоб дослідити діяльність КРНС у Східній Галичині у вирішенні проблем соціально-економічного розвитку кінця XIX – початку XX ст.

Об'єкт, предмет і мета дослідження обумовили вирішення таких основних завдань: проаналізувати діяльність КРНС і охарактеризувати проблеми соціально-економічного розвитку, які він розв'язував.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано науковцями. Зокрема, загальну характеристику суспільно-християнській течії досліджуваного періоду досліджували Т. Антошевський [1], С. Гелей [2], І. Нагаєвський [3], А. Кліш [8]. Визначним діячам цієї течії присвячені розвідки О. Аркуші [4], Т. Батенка [5], О. Гриб [6], І. Левицького [7].

Отже, як свідчить аналіз історіографії досліджуваної проблеми, на сьогодні задекларована тема не знайшла системного й цілісного аналізу, що й сприяє науковій новизні цієї публікації.

Основу джерельної бази статті складають матеріали тижневика "Руслан" – видання суспільно-християнської течії.

Одним з основних напрямків діяльності представників суспільно-християнського руху було вирішення соціально-економічних проблем. Зокрема, метою КРНС проголошувалось вирішення релігійно-моральних, політичних, економічних проблем українців Східної Галичини, спираючись на католицькі засади. Товариство ставило перед собою наступні завдання: формувати правосвідомість східногалицького населення, спонукаючи його до легітимних форм вирішення соціальних проблем; сприяти зміні чинного законодавства на користь зменшення податків; впроваджувати етичні норми поведінки у приватне та громадське життя, пояснюючи необхідність "ширити почуте справедливості, взаємної помочи і потреби стоваришень як найважливіших способів до піднесення добробуту і усунення взиску"; сприяти розвитку селянських, міщанських господарств, ремесел та промислу [9, арк. 1].

Звичайно, основна увага зверталася на становище селянського господарства. Східногалицьке село потребувало термінової аграрної реформи. І це усвідомлювали представники КРНС, очолювані з О. Барвінським.

Насамперед вони реально оцінювали причини такого становища, виділяючи внутрішні й зовнішні чинники. До зовнішніх вони відносили податковий тиск, відсутність дешевого кредиту для селян, малоземельність, планову колонізацію польськими селянами Східної Галичини, несправедливу державну політику щодо утисків більш розвинутих районами менш розвинутих, до яких відносилась Східна Галичина, відсутність можливості у селян впливати на ринкову ціну зерна тощо.

Внутрішніми чинниками представники КРНС вважали недостатню зацікавленість інтелігенції проблемами українського села, зростанням заборгованості селянських господарств, діяльністю псевдозахисників селянських інтересів агітаторами-радикалами [10, с. 2].

Багато в чому їхня соціально-економічна програма співпадала з вимогами деяких діячів з народовських кіл, однак визначалась реальністю й плановістю. Методи страйкової боротьби допускались ними як крайній засіб, який не можна використовувати як самоціль. У 1902 р. група О. Барвінського підтримала страйк українських селян, однак розкритикувала спроби радикалів й націонал-демократів використати його для своїх власних партійних цілей [8, с. 89].

Представники КРНС висували такі основні напрямки соціально-економічних вимог, що мали б поліпшити господарське становище українських селян Східної Галичини. Серед них варто виокремити такі, як: пропаганда різного роду селянських спілок, відстоювання інтересів українського сільського виробника у австрійському парламенті та Галицькому сеймі через зниження податків, розparcelювання великих землеволодінь, проведення меліорації ґрунтів та регуляції рік, створення нових робочих місць у сільській місцевості, зменшення і повна ліквідація іпотечних боргів селянських господарств, надання дешевих кредитів для селян й боротьба з лихварством, негативне ставлення до масової еміграції українських селян і підтримка сезонної заробіткової еміграції.

Значною проблемою Східної Галичини було лихварство, викликане відсутністю дешевих кредитів для дрібних селянських господарств. Представники суспільно-християнської течії намагались вирішувати проблему і в органах влади, і в самому суспільстві. Починаючи з 1894 р., українські депутати Галицького сейму з суспільно-християнського табору регулярно підносили на різних представницьких рівнях питання лихварства у Східній Галичині. 18 січня 1897 р. А. Вахнянин в парламенті назвав лихварство причиною масової еміграції з краю. Законом від 1877 р. воно заборялося, однак фактично існувало й надалі, часто – відкрито [11, с. 1].

Український депутат Галицького сейму Д.Гладишовський звернувся до уряду з пропозицією створити Селянський банк, який би надавав довготермінові низьковідсоткові кредити селянам, і взяти під свій контроль існуючі кредитні установи, поборюючи лихварство [12, с. 3].

Значну надію помірковані представники КРНС у боротьбі з лихварством покладали на організацію у Східній Галичині спілок системи Вільгельма Райфайзена, що мали надати селянам можливість користуватись дешевими кредитами. Діяльність спілок за системою В. Райфайзена полягала у тому, щоб, по-перше, поліпшити матеріальні й моральні відносини у сільських громадах, а також знищити лихварство, що визискувало селянство, по-друге, навчити селян ощадливості й зацікавлення вкладати кошти у розвиток сільського господарства.

Можна виділити декілька чинників, що суттєво відрізняли спілки В. Райфайзена від інших кредитних спілок. Насамперед, це обмеженість діяльності спілки межами двох сільських громад. Найчастіше членами спілки ставали жителі одного села, що гарантувало обізнаність з матеріальним становищем кожного із членів спілки, а головне – їхні моральні принципи й вміння вести господарство. Ця умова дозволяла контролювати використання кредитів у випадку необхідності їх повернення. Тому і вступ у спілку пов'язувався зі значною відповідальністю й проходив на умовах повної взаємодовіри [8, с. 90].

Іншою причиною успіху спілок В. Райфайзена була заборона вести будь-які махінації з капіталами, що захищало його від можливих зловживань й фінансових втрат. Тривала діяльність спілок викликала до них довіру й склала їм хорошу репутацію, що було важливою причиною їхнього успіху [13, с. 1].

Представники КРНС бачили саме у спілках В. Райфайзена захист для східногалицьких селян від лихварства. А. Вахнянин, один із лідерів руху, неодноразово наводив у Галицькому сеймі приклади успішної боротьби спілок з лихварством у Німеччині та Західній Австрії, де вони, до того ж, робили селянські громади більш згуртованішими й стійкішими. Депутат звертався до української інтелігенції з проханням допомогти селянам. Без підтримки сільської інтелігенції, на його думку, ідея заснування спілок В. Райфайзена не мала б розвитку. А. Вахнянин наголошував на тому, що ці спілки були в стані морально оздоровити сільські громади [14, с. 3].

На жаль, спілки В. Райфайзена не стали популярними у Східній Галичині. "Діло" розпочало агітаційну компанію проти "райфайзенек". К. Левицький переконував у непотрібності їх створення, оскільки вже існували сільські ощадні каси й господарські товариства, об'єднані у Кредитовий Союз. На такі зауваження К. Левицького християнсько-суспільний часопис "Руслан" відповідав, що існуючі кредитні каси, спілки, товариства ще занадто слабо розвинені і не в змозі чинити опір лихварям. До того ж, спілки системи В. Райфайзена мали значні переваги, оскільки вони були новими для селянина і враховуючи його психологію, часопис зауважив, що без допомоги інтелігенції, селянам буде важко розібратись.

Українські селяни, за сприяння народовців, втратили можливість поліпшити своє економічне становище за рахунок створення спілок системи В. Райфайзена. "Руслан" наводив численні приклади, як польські селяни, при підтримці інтелігенції, створювали спілки і висловлювали

занепокоєння з того приводу, що українська інтелігенція пасивно і без розуміння ставиться до проблем селянина [15, с. 2].

Москвофільські діячі з Товариства ім. М. Качковського позитивно сприйняли ідею створення спілок В. Райфайзена, простежуючи у них відчутну користь для селян [16, с. 4]. Львівська архієпархіальна консисторія звернулася до духовенства з розпорядженням підтримати спілки, вважаючи, що це зміцнить віру селян у спілки. Деканам й деканатам доручили ознайомитись з цим питанням й на деканальних зібраннях, а потім уже отцям-парохам пояснити основні засади функціонування спілок системи В. Райфайзена [17, с. 1].

Отже, представники КРНС, зокрема А. Вахнянин, розгорнули широку пропаганду спілок В. Райфайзена, які, за їх переконанням, могли значно покращити матеріальний і культурний стан українського селянства у Східній Галичині. Ідею підтримала греко-католицька ієрархія, і там, де дієвий клір мав значний вплив на своїх селян, виникали спілки В. Райфайзена. Для таких громад "Руслан" регулярно друкував статті з роз'ясненнями, як уникати проблем з реєстрацією, отримувати кредити, раціонально вести господарство тощо [18, с. 3].

Однією з форм діяльності представників КРНС серед селянства було утворення обов'язкових хліборобських спілок. Ініціатором заснування християнських професійних спілок був О. Барвінський. Якщо спілки системи В. Райфайзена не зустріли протесту в Галицькому сеймі, то обов'язкові хліборобські спілки були відкинута через спротив польських дідачів, для якої вони були суттєвою загрозою у Східній Галичині.

Вирішальним чинником був не економічний, а національно-політичний: не допустити українського селянина до створення загальної організації селянства. На підтвердження цього факту варто навести такий приклад: у Західній Галичині, у якій більшість складали польські селяни, досить успішно діяли хліборобські спілки, натомість у Східній Галичині польська більшість Галицького сейму виступила проти їх заснування [19, с. 1]. До речі, проти заснування хліборобських спілок виступали й українські соціалісти, оскільки нові господарські структури виводили селянство з-під їх впливу.

Обов'язкові хліборобські спілки планувались як селянські професійні спілки, і подібно, як спілки системи В. Райфайзена, мали у своїй основі християнську моральну доктрину. Обов'язкові спілки реально могли змінити розподіл сил на аграрному ринку Східної Галичини, на якому польська шляхта встановила свою абсолютну монополію. Ліберальна ринкова економіка відчувувала селянина від ринку цін, а тому він був змушений продавати зерно, худобу за значно заниженими цінами, що диктувалися дідачами. Варто зазначити, що хліборобські спілки передбачали входження до них тільки власників земельних наділів, хліборобів-господарів, які жили з коштів, отриманих від реалізації результатів праці зі своєї землі, при можливому залученні найманих робітників.

Важливим напрямком діяльності представників КРНС стала підтримка українського селянина в умовах малоземелля й безземелля. Насамперед, вони намагались заблокувати законопроекти, невідгідні для українських селян. Українські депутати Галицького сейму зупинили проект закону про поділ між нащадками малоземельного наділу. Представники КРНС вимагали, щоб спочатку були створені нові робочі місця у сільській місцевості, проведено індустріалізацію Східної Галичини, а вже тоді можна було приймати закони про неподільність дрібних селянських господарств. Також ставилось питання про створення мережі професійних шкіл [20, с. 4]. О. Барвінському вдалось отримати дозвіл на відкриття у деяких селах ткацьких майстерень [21, с. 4].

КРНС звернувся на початку 1901 р. до крайової влади з пропозицією підтримки східногалицьких селян, віддавши їм у користування необроблювані земельні угіддя. Для успішного проведення парцеляції запропоновано створити при сеймі спеціальну комісію, що мала б проводити парцеляцію з максимальним урахуванням інтересів місцевих селян [22, с. 2].

Українські депутати від КРНС неодноразово ставили на порядок денний Галицького сейму питання заборгованості селянських господарств, що сягала ще часів скасування панщини, відбулось без урахування інтересів українських селян на користь польської шляхти. О. Барвінський відкидав можливість швидкого й повного погашення усіх заборгованостей селян, реально оцінюючи ситуацію, що зазначав, що немає змісту чекати вирішення проблеми за кошти бюджету, бо тоді це призведе до його невиконання, що також проводитиметься за кошти селян [23, с. 2].

Окрім лихварства та заборгованостей, значної шкоди селянинові приносили податки. КРНС через своїх депутатів у парламенті й сеймі неодноразово наголошував на тому, що непосильні податки не дозволяють розвиватись сільськогосподарському виробництву. А. Вахнянин розробив проект нової податкової системи щодо селянського господарства, що так і не була прийнята. Окрім того вдалось досягти зниження деяких видів податків на землю, спадщину тощо. За ініціативи українських депутатів, у парламенті прийнято низку податкових знижень для селян у випадках руйнації господарств внаслідок різноманітних стихійних лих. О. Барвінський неодноразово ставив

питання про збільшення надходження коштів з державного бюджету для відновлення таких господарств [24, с. 3–4].

О. Барвінський вимагав вжиття усіх необхідних заходів для забезпечення селянських угідь від стихійних бід, у тому числі, укріпити русла гірських річок, що приносили найбільше шкоди частими повеннями. З іншого боку, депутати А. Вахнянин і О. Барвінський вимагали включення Східної Галичини до числа країв, у яких мало б проводитися загальнодержавне будівництво судохідних каналів з регуляцією річок й меліорацією земельних угідь [25, с. 1–2], а також наполягали на розширенні мережі залізничних шляхів й шосейних доріг, що було в інтересах держави.

Отже, КРНС на чолі з О. Барвінським і А. Вахнянином вдалось досить багато зробити для покращення соціально-економічного стану українського селянства у Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст. Проте кардинально змінити ситуацію на користь українського селянства вони не змогли, оскільки у цьому процесі не були зацікавлені місцеві польські кола, підтримувані владою у Відні.

Список використаних джерел

1. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (80-ті рр. XIX ст. – 1914 р.) / Тарас Антошевський. – Львів, 1997. – 36 с.
2. Аркуша О. Олександр Барвінський. До 150-річчя від дня народження / Олена Аркуша. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 1997. – 34 с.
3. Гелей С. Консервативна течія в суспільно-політичній думці України XIX ст. / С. Гелей. – Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 1996. – 122 с.
4. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський. – К.: Укр. письменник, 1993. – 413 с.
5. Батенко Т. Анатоль Вахнянин (1841–1908). Біля джерел національного відродження / Тарас Батенко. – Львів: Кальварія, Каменяр, 1998. – 140 с.
6. Гриб О. Внесок Олександра Барвінського в національно-культурне відродження західноукраїнських земель наприкінці XIX – на початку XX століття / Гриб О. І. // Українська культура: питання історії, теорії, методик. Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції студентів і молодих учених: У 2 ч. – Ч. 1. / Упоряд. І. М. Цуркан. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. – С. 6–9.
8. Кліш А. Економічні та освітні аспекти діяльності християнсько-консервативного руху в Східній Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. / А. Б. Кліш // Наукові записки. Серія "Історичне релігієзнавство". – Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2011. – Випуск 4. – С. 88–98.
9. Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф. 309, оп. 2, спр. 170, 4 арк.
10. Політичні і національні домагання і хиби серед рускої суспільности // Руслан. – 13 квітня 1898.
11. Бесіда пос. Нат. Вахнянина в справі лихви в Галичині // Руслан. – 26 січня 1897.
12. Промова пос. Гладишовського в державній раді // Руслан. – 29 травня 1902.
13. О сільських касах системи Райфайзена // Руслан. – 23 березня 1899.
14. Річ пос. Вахнянина виголошена в Соймі 16. Марця в справі кредиту для селян // Руслан. – 19 березня 1899.
15. Райфайзенівські каси позичкові // Руслан. – 26 липня 1899.
16. Новинки // Руслан. – 7 лютого 1900.
17. В справі закладання райфайзенівських сполок ощадности // Львовско-Архиепархияльни Відомости. – 6 листопада 1899.
18. В справі засновання "Райфайзенок" // Руслан. – 7 червня 1900.
19. Промова пос. Барвінського виголошена в розправі над справозданем комісії краєвого господарства о спілках рілньничих на вечірнім засіданню кр. Сойму д. 18-го лютого 1898. // Руслан. – 1 березня 1898.
20. Промова пос. Барвінського в краєвім соймі на засіданню з дня 2. Мая 1900 // Руслан. – 25 березня 1899.
21. Новинки // Руслан. – 19 лютого 1901.
22. Парцеляция // Руслан. – 12 лютого 1901.
23. Нові полєгші для селян // Руслан. – 7 жовтня 1897.
24. Промова пос. Барвінського в бюджетовій комісії д. 25-го жовтня 1897 в розправі над законах о підмогах з фондів державних наслідком елементарних шкід // Руслан. – 28 жовтня 1897.
25. Річ пос. Вахнянина при дебаті в соймі над мелірацією ґрунтів // Руслан. – 13 травня 1900.

Андрей Клиш

ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЫ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАТОЛИЧЕСКОГО РУССКО-НАРОДНОГО СОЮЗА

В статье проанализированы идеологические основы Католического русско-народного союза в Восточной Галиции в конце XIX – начале XX в. Исследованы его деятельность в социально-экономической сфере.

Ключевые слова: Католический русско-народный союз, христианско-консервативное движение, социально-экономическая сфера, Восточная Галичина, социально-экономическое развитие, земледельческие общества.

Andriy Klish

ECONOMIC ASPECTS OF THE CATHOLIC RUSKO-NARODNYI SOYUZ IN EASTERN GALICIA LATE XIX – EARLY XX CENTURY

The article analyzes the economic aspects of the representatives of the Rusko-narodnyy soyuz in Eastern Galicia in the late XIX – early XX century. Investigated his activities in the socio-economic fields.

Key words: Rusko-narodnyy soyuz, Christian conservative movement, economic aspects, farming unions.